

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Erzincan University Journal of Social Sciences Institute

2021-14(2)- E-ISSN-2148-9289

**A‘CEBÜ’L-‘UCCĀB ADLI ESERDE BAZI BÖCEKLERLE İLGİLİ İLGİNÇ
BİLGİLER**

Interesting Information About Some Insects In A'cebu'l-'Uccāb

EBRU SİLAHŞÖR ÖZTÜRK

Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

*Assist. Prof., Erzincan Binali Yıldırım University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Turkish
Language and Literature*

ebru_silahsor@hotmail.com

Orcid: 0000-0001-6614-5307

Atıf/©: Silahşör Öztürk, E. (2021). A‘Cebü’l-‘Uccāb Adlı Eserde Bazı Böceklerle İlgili İlginç Bilgiler,
Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 14, Sayı 2, ss. 391-398.

Citation/©: Silahşör Öztürk, E. (2021). Interesting Information About Some Insects In A'cebu'l-'Uccāb,
Erzincan Binali Yıldırım University Journal of Social Sciences Institute, Year 14, Issue 2, pp. 391-398

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü-Article Types : Araştırma/Research
Geliş Tarihi-Received Date : 01.12.2021
Kabul Tarihi-Accepted Date : 20.12.2021
Sayfa Numarası-Page Numbers: 391-398
Doi : 10.46790/erzisosbil.1031004

Notlar/Notes

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Turnitin/Ithenticate/Intihal ile İntihal Kontrolünden Geçmiştir

Screened for Plagiarism by Turnitin/Ithenticate/Intihal

Licensed by CC-BY-NC ile lisanslıdır

A‘CEBÜ’L-‘UCCĀB ADLI ESERDE BAZI BÖCEKLERLE İLGİLİ İLGİNÇ BİLGİLER

Interesting Information About Some Insects In *A‘cebu’l-‘Uccāb*

EBRU SİLAHŞÖR ÖZTÜRK

Öz:

A‘cebü’l-‘Uccāb, Mahmūd Bin Kādī-i Manyās tarafından Hicri 841 (Miladi 1438)’de kaleme alınmış bir eserdir. Eser dört ana makaleden oluşur. Bu makaleler de kendi aralarında bölümlere ayrılır ve kitap toplamda on bir bölümden oluşur. Bu çalışma, eserin üçüncü ve dördüncü makalelerinde çekirge, sülük, arı, pire, çıyan, güve, karınca, sinek ve sivrisinek gibi bazı böceklerin zararlarından korunmak için çeşitli karışımlar, dualar, bu böceklerle yapılan ilginç deneyler ve bunların bazı tıbbi işlevleri üzerine oluşturulmuştur. Amaç, 15. yüzyılda yazılan *A‘cebü’l-‘Uccāb* adlı eserin, alternatif tıp, halk hekimliği ve folklor-halk bilimi araştırmaları açısından ne tür bilgiler barındırdığını ortaya çıkarmaktır. Metinden alınan ilgili alanlar, metnin yapısını bozmamak amacıyla eserde geçtiği şekliyle günümüz Türkçesine aktarılmış, müstensihin kullandığı anlatım üzerinde değişiklik yapılmamıştır. Eserde yer alan uygulamaların alternatif tıp, halk hekimliği ve folklor-halk bilimi araştırmaları için önemli olduğu kanısındayız.

Anahtar Kelimeler: A‘cebü’l-‘Uccāb, böceklerin tıbbi işlevleri, halk hekimliği.

Abstract:

A‘cebü’l-‘Uccāb is a work written by Mahmūd Bin Kādī-i Manyās in Hijri 841 (1438 A.D). The work consists of four main articles. These articles are also divided into sections among themselves, and the book consists of eleven chapters in total. In the third and fourth articles of the work, various mixtures, prayers, interesting experiments with these insects and some of their medical functions were created to protect against the harms of some insects such as grasshoppers, leeches, bees, fleas, centipedes, moths, ants, flies and mosquitoes. The aim is to reveal what kind of information *A‘cebü’l-‘Uccāb*, written in the 15th century, contains in terms of alternative medicine, folk medicine and folklore-folklore research. The relevant areas taken from the text were transferred to today’s Turkish as they are in the work in order not to disturb the structure of the text, and the narration used by the copyist was not changed. We believe that the applications in the work are important for alternative medicine, folk medicine and folklore-folklore research.

Keywords: A‘cebü’l-‘Uccāb, medicinal functions of insects, folk medicine

1. GİRİŞ

A'cebü'l-'Uccâb, Mahmûd Bin Kâdî-i Manyâs'ın Hicri 841'de (Miladi 1438) Üsküp'te yazıp II. Murad'a ithaf ettiği bir eserdir. İçerik olarak falcılık, sihir, büyü, matematik, hayvan ve bitkilerle yapılan sırlı karışımlar, Kur'an surelerinin faziletleri, harflerin sırları gibi çeşitli bilgilere yer vermiştir. Eser, telif tarihi itibarıyla Eski Anadolu Türkçesi dönemine tekabül eder. İstinsah tarihleri itibarıyla da Eski Anadolu Türkçesinden Klasik Osmanlı Türkçesi geçiş dönemine denk gelmektedir. Böylelikle hem Eski Anadolu Türkçesi döneminin hem de geçiş döneminin özelliklerini taşımaktadır.

“Şaşılacak derecede tuhaflıklar” anlamına gelen eser, genellikle acayip misalleri konu almıştır. Müstensih, eserini yazarken acayip ve garip önemli kitaplardan yararlandığını ve bu eserleri sıradan kişilerin okumadığını eserinin sonunda dile getirmiştir. Eser, farklı konuları içerdiğinden dolayı söz varlığı açısından zengin bir eserdir. Her türlü bilgiye yer vermesi ve bazı bölümlerde bu bilgileri harf sırasına göre düzenlemesi eserine ansiklopedik bir özellik kazandırmıştır. Özellikle, matematik ve halk hekimliği ile ilgili bölümler eseri ansiklopedik eser olmaya daha çok yaklaştırmaktadır.

Genellikle acayip misalleri konu alan eserin üçüncü ve dördüncü makalelerinde çekirge, sülük, arı, pire, çıyan, güve, karınca, sinek ve sivrisinek gibi bazı böceklerin zararlarından korunmak için çeşitli karışımlar, dualar, bu böceklerle yapılan ilginç deneyler ve bunların bazı tıbbi işlevleri anlatılmıştır. Böcek türleri hakkındaki bu bilgiler, her konuda bilgi veren eser gibi harf sırasına göre anlatılmıştır. Yine böceklerle ilgili acayip sırlı karışımlar, Kur'an surelerinin böceklerle ilgili sırları ve böceklerden korunma dualarına da yer verilmiştir.

2. İNCELEME

Aşağıda metinden alınan ilgili alanlar, eserde geçtiği şekliyle günümüz Türkçesine aktarılmış, müstensihin kullandığı anlatım üzerinde değişiklik yapılmamıştır. “Böceklerin Tıbbi İşlevleri, Böceklerle Yapılan İlginç Karışımlar, Böceklerin Zararlarından Korunmak İçin Dualar, Böceklerin Zararlarından Korunmak İçin Çeşitli Karışımlar” başlıkları altında oluşturulan inceleme bölümünde verilen örnekler, 15. yüzyıl ve öncesinde tıp folkloru bakımından önemli uygulamaların olduğunu ve folklorik değer taşıdıklarını bir kez daha kanıtlamıştır.

2.1. Böceklerin Zararlarından Korunmak İçin Çeşitli Karışımlar

Baykuşun dışkısını ateşte yaksalar o civarda arı kalmaz, kaçır gider. [N29b]

Eğer eşiğin sütünü evde bir yere dökseler bütün pireler oraya toplanır. [N30a]

Pireden uzak kalmak istersen yatağın altına toz serp ya da ebucehil karpuzunu kaynatıp evin içine serp ya da defne ağacını kaynatıp serp. [N53a]

Geyiğin boynuzunu yaksalar kokusundan yılan ve çıyan zarar görür kaçır. [N42a]

Hüthüt kuşunun kemiğini yaksalar o ev içinden yılan çıyan çıkar gider. [N42a]

Cıvayı evde tütsü yapsalar, dumanından yılan ve bütün böcekler kaçır gider. [N33b]

Eğer öküzün dışkısını örümceğin çok olduğu yerde yaksalar dağıla gide ve sivrisinek dahi kaçır kalmaz.. [N29a]

Eğer devenin kuyruğundan birkaç kıl alıp evde bir ağaca bağlasalar sivrisinek o eve girmez. [N29a]

Kurtboğan¹ otunu zeytinyağıyla macun yapsan yüzüne ve bütün gövdene sürsen sivrisinek sana yaklaşmaz. [T57b]

Eğer bir parça arslan derisini kumaş içine koysalar güve düşmez. [N26a]

Zencefil evde tütsü yapsalar karınca o evden kaçır gider. [N43a]

Saksağanın kanını karınca yuvasına tütsü yapsalar dağılır kaçır. [N37a]

2.2. Böceklerin Zararlarından Korunmak İçin Dualar

Eğer pireler sıkıntı verirse bu duayı oku, üfür: “Bismi’llāhi ve bi’llāhi yā berāğîş demî fî demiküm ve demeküm fî demî lā uzîküm velā tüzünj.”ⁱⁱ [N73a]

Kim ki Sebeⁱⁱⁱ suresini cam şişe içine yazıp ev içinde koysalar bütün böcekler o eve zarar vermez. [N60b]

Kim İnfitar^{iv} suresini okusa bir ambara üflese böcek zararlarından emin ola, kurt düşmez. [N63b]

Kim Naziat^v suresini bir temiz kâğıda yazıp götürse geceleyin böceklerden zarar görmez. [N63a]

2.3. Böceklerle Yapılan İlginç Karışımlar

Arıyı birkaç defa zeytinyağına batırsan ölü gibi durur, üzerine sirke döksen yine dirilir. [N51a]

Eğer yumurtanın beyazını alsan keçi kanıyla karıştırırsan macun yapsan üzerine kuş tüyünü doğrayıp karıştırırsan ve bir toprak bardak içinde üç karış kadar yerin altına gömsen üzerine at ya da eşek dışkısıyla kaplasan orada kanatlı ak kurtlar ortaya çıkar. [N53b]

Eğer sineği birkaç defa su içine batırsan ölü gibi durur sonra çıkarsan üzerine toprak ekseyin yine dirilir. [N51a]

Baklaçiçeğini keçi kanıyla karıştırıp bir cam şişe içine koyup çöplük yerde koysan pireler ortaya çıkar. [N53b]

Baklaçiçeğiyle yaprağını dövüp bir cam şişe içine koyup eşek dışkısı içinde gömsen yirmi gün dursa sinek ortaya çıkar. [N53b]

2.4. Böceklerin Tıbbi İşlevleri

Çekirgenin ayaklarını dövüp vücuttaki siğillere sürüldüğünde siğiller kaybolur. Ayrıca uzun çekirge sıtma tutan bir kişiye bağlandığında kişi iyileşir. [N29a]

Bir cam şişe içinde ölmüş ve kurumuş sülüşü ezip yarasa kanıyla ya da yılan etiyle karıştırıp bir yerden kıl yolsalar ve bu karışımı oraya sürseler artık kıl bitmez. [N37b]

Karınca yumurtasını saman suyuyla kaynatıp bir kişiye yedirseler karnı şişer, benzi sarı olur. Nebat şekerini hindiba^{vi} suyuyla şerbet yapıp içirseler iyileşirler. [N48b]

Bir kişinin boğazına sülüş yapışsa tuzlu suyla kasnı^{vii} ezip gargara etseler düşer. [N30a]

Boğaza sülüş yapışsa ılgın^{viii} ağacının yaprağını tütüşleseler düşürür. [N36b]

A‘cebü’l-‘Uccāb’da geçen ve makaleye konu olan bitkiler şu şekildedir:

Ebucehil karpuzu: Latince Citrullus colocynthis, Kabakgiller üst sınıfına dahil bir bitkidir.

Kurtboğan: Latince Aconitum, düğün çiçeğigiller familyasından çok zehirli bir bitki cinsidir.

Hindiba: Latince Cichorium Endivia, sert gövdeye sahip, ince tüylerle kaplanmış bir bitkidir.

Kasnı: Latince İntybus, yaban marulu denilen bir bitkidir.

İlgın: Latince Tamarix, pek çok türü bulunan orman ağacıdır.

3. SONUÇ

Eserde verilen bilgilere bakıldığında, hayvanlarla yapılan halk hekimliği, alternatif tıp; akrep-yılan sokması, bit, pire ve sirkeden korunma, boğaza sülüş yapışması, örümcek, böcek, sinek, fare ve

karıncalardan korunma ve sıtma hastalığı gibi insanın sağlık durumundaki bozuklukları kapsamaktadır. Hastalıkların tedavisi amacıyla yapılan bu uygulamalar oldukça fazladır.

Metinden alınan ilgili alanlar, metnin yapısını bozmamak amacıyla eserde geçtiği şekliyle günümüz Türkçesine aktarılmış, müstensihin kullandığı anlatım üzerinde değişiklik yapılmamıştır. Bu verilen örnekler, 15. yüzyıl ve öncesinde halk hekimliği ve alternatif tıp, büyü ve çeşitli dualar bakımından önemli uygulamaların olduğunu ve folklorik değer taşıdıklarını göstermiştir.

Her açıdan birçok bilim dalına araştırma sahası olan eser, böceklerin başka böceklerle karıştırılarak veya karıştırılmadan ham olarak kullanıldığı örnekler bulunması bakımından alternatif tıp, ilaç bilimi ve döneminin modern denilebilecek uygulamaları yanında halk hekimliği ve diğer geleneksel uygulamaları içermeleri bakımından da halk biliminin araştırma sahasına girmektedir. Özellikle bazı uygulamaların sonunda kullanılan “mücerrebdır” (tecrübe edilmiştir) ifadesi verilen tariflerin denenip sonuç alındığını kanıtlar niteliktedir. Ayrıca yazar, eserinin sonunda, kitabını başka dillerde yazmayıp Türkçe yazdığı için esere hakaret nazarıyla bakılmamasını ve eserini yazarken acayip-garip önemli kitaplardan yararlandığını ve bunları sıradan kişilerin okumadığını dile getirerek eserinin önemini belirtmiştir.

Müstensihin verdiği bu bilgilerden zirai ilaçlamaların henüz yaygınlaşmadığı dönemlerde insanların günlük yaşamda haşerelerle sorun yaşadığı bunun için de çeşitli karışımlara ve dualara başvurulduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca yine halk hekimliğinin yaygın olduğu bu dönemlerde bazı hastalıklarda böceklerden de yararlandığı aşikârdır. Müstensih Arapça/Farsça yazdığı kelimeyi hemen karşısına Türkçe olarak yazmış ve devamında ne tür bir sağaltmaya iyi geldiğini veya gelmediğini açıklamıştır. Böylelikle, daha çok Arapça ve Farsça olmak üzere yabancı kelimelerin Türkçe karşılıklarını yazarak Türkçenin kullanımını ön plana çıkarmıştır. Eserin genelinde kullanılan fakat gerek sözlüklerimizde gerekse konuşma ve yazı dilinde kullanılmayan bu Türkçe kelimelerin sözlüklerimizi ve dilimizi daha da zenginleştireceği ve eserde yer alan uygulamaların alternatif tıp, halk hekimliği ve folklor-halk bilimi araştırmaları için önemli olduğu kanısındayız.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- Ahteri Mustafa Efendi (2009). Ahter-i Kebir, (çev. Ahmet Kırkkılıç, Yusuf Sancak), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- AYVERDİ, İ. (2016). Kubbealtı Lugatı, Misalli Türkçe Sözlük, C I-II-III, Kubbealtı Yayınları, İstanbul.
- CLAUSON, S. G. (1972). An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish, Oxford Üniversitesi Yayınları, London.
- ÇAĞBAYIR, Y. (2007). Ötüken Türkçe Sözlük, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- DEVELLİOĞLU, F. (2002). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitabevi Ankara.
- DİLÇİN, C. (2009). Yeni Tarama Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- DOĞAN, Ş. (2009). “15. Yüzyıla Ait Bir Tıp Terimleri Sözlüğü: Terceme-i Akribâdîn’in İstilah Lügati,” Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 4/4 Summer, s. 250-322.
- EREN, H. (1999). Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü, Bizim Büro Basımevi, Ankara.
- KANAR, M. (2000). Farsça-Türkçe Sözlük, Deniz Kitabevi, İstanbul.
- Kur’an-ı Kerim Açıklamalı Meâli (2003). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- SİLAHŞOR ÖZTÜRK, E. (2017). Mahmūd Bin Kādî-i Manyās A‘cebü’l-‘Uccāb (İnceleme, Tenkitli Metin, Gramatikal Dizin), Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Lehçeleri Ana Bilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum.

EXTENDED SUMMARY

Our study was based on "Suleymaniye Library, Nuruosmaniye Collection copy numbered 4975", "Topkapı Palace New Manuscripts copy numbered 705" and "Süleymaniye Library, Hekimoğlu Collection copy numbered 522".

The work usually deals with strange examples. Writer, stated at the end of his work that he made use of strange and strange important books while writing his work and that ordinary people did not read these works. The fact that he included all kinds of information and arranged this information in alphabetical order in some sections gave his work an encyclopedic feature.

The work, which is a research field for many branches of science in terms of form and content, language in terms of vocabulary, alternative medicine in terms of examples in which plants are used raw without mixing, medicine science in terms of blending herbs and medicines made with other substances, as well as folk medicine and other applications that can be called modern of the period. In terms of including traditional practices, they are included in the research field of folklore. Especially at the end of some applications, the expression "exercise" (experienced) proves that the recipes given are tried and the results are obtained.

In the work, Arabic and Turkish words are in the majority. Occasionally, there are Arabic-Persian phrases, Persian couplets, verses from the Qur'an and prayers. Especially in the third article, which forms the basis of our study, the use of Arabic and Persian words is mostly. The Turkish equivalent of the word given in Arabic or Persian is also given in the text. As can be understood from this information, the vocabulary of the work is quite rich.

A'Ŗcebü'l-ŖUccāb is a work written by Mahmūd Bin Kādī-i Manyās in Hijri 841 (1438 Gregorian). The work consists of four main articles. These articles are also divided into sections among themselves, and the book consists of eleven chapters in total.

In the third and fourth articles of the work, various mixtures, prayers, interesting experiments with these insects and some of their medical functions were created to protect against the harms of some insects such as grasshoppers, leeches, bees, fleas, centipedes, moths, ants, flies and mosquitoes.

The subject of the third article is various strange sciences. This article is divided into three parts. In the first chapter, the medical benefits of minerals, plants and animals are explained in alphabetical order, as is the work that gives information on every subject. The second part focuses on the strange glazed mixtures, pastes and the secrets of various inks. In the third chapter, various examples and some calculations with abced calculations are explained. These; It is the calculation of the first day of the month and year, the patient's survival status, whether the lost object will be found, what sign the moon is in, which star any day or night coincides with, and whether a wish will come true.

The subject of the fourth article is the Qur'an, Esmā-i Hüsna and the secrets of the letters. This article consists of four parts. In the first chapter, the secrets and virtues of the Qur'anic chapters are explained. In the second part, various prayers are given. These; prayers of the prophet, tongue-tie prayer, prayer for those who stay at home, prayer for those who want to have a child, prayer not to suffer during childbirth, prayer for increased breast milk, prayer for a child who speaks late, prayer for malaria disease, eye, ear, tooth, abdomen and the prayer for joint pain, the prayer for nosebleeds, the prayer to shoot the arrow well, and the prayers against urinary retention. In the third chapter, the virtues of Esmā-i Hüsna, how many Esmā-i Hüsna are in which sura; In the fourth chapter, the secrets of the letters are explained.

Folk medicine with minerals, plants and animals; mouth sore, scorpion-snake bite, sneezing, increase breast milk, fainting, phlegm, inflammation and body worm removal, headache, protection from lice, fleas and vinegar, leech sticking in the throat, kidney stones, nose bleeding, liver, stomach and intestinal diseases, tuberculosis, skin diseases, spleen enlargement, absent-mindedness, strengthening teeth, toothache and teeth whitening, joint pain, trembling in hands and feet, hair loss in the eyes, falling whites in the eyes, tearing and poor vision, pregnancy and childbirth, menstrual blood retention, indigestion, urinary tract diseases, urinary retention and incontinence, impotence-sexual attachment, diarrhea, constipation, hemorrhoids and flatulence, itching-scabies, baldness-hair loss and hair-beard strengthening, broken-dislocation and crushing, rabies, earache, infestation, cough, spiders, insects,

flies, mice and ants protection, cervical tightening, hair-beard blackening, deafness, epilepsy, jaundice and malaria, acne, sensation, warts and boils, exposure to cold- frost, raisin small adhesion, feathering, nail-arrow-thorn-iron etc. stuck in the body. It covers disorders in human health such as removing things, burns, wounds-cuts and bleeding, weight gain-fatness. These applications for the treatment of diseases are quite numerous. In addition, human inner troubles, forgetfulness, sleep problems, friend-enemy relations, dignity, dignity, magnificence, beauty, friendship, cuteness and calmness and good-bad situations and behaviors that can come from people and all kinds of creatures such as magic, jinn, devil, fairy. includes difficulties.

This information about insect species is explained in alphabetical order like the work giving information on every subject. Again, strange glazed mixtures about insects, the secrets of the Qur'anic chapters about insects and prayers for protection from insects are also included. We believe that the applications in the work are important for alternative medicine, folk medicine and folklore-folklore research.

SONNOTLAR

ⁱ Latince Aconitum, düğün çiçeğigiller familyasından çok zehirli bir bitki cinsidir.

ⁱⁱ Benim kanım sizde, sizin kanınız da bende. Siz bana eziyet etmeyin ben de size eziyet etmeyeyim.

ⁱⁱⁱ *Kur'an-ı Kerim Açıklamalı Meâli*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 34. sure, s. 419, Ankara 2013.

^{iv} Bk. *Kur'an-ı Kerim Açıklamalı Meâli*, 82. sure, s. 598.

^v Bk. *Kur'an-ı Kerim Açıklamalı Meâli*, 79. sure, s. 592.

^{vi} Latince Cichorium Endivia, sert gövdeye sahip, ince tüylerle kaplanmış bir bitkidir.

^{vii} Latince İntybus, yaban marulu denilen bir bitkidir.

^{viii} Latince Tamarix, pek çok türü bulunan orman ağacıdır.